

MARY BEARD, *Car Rima. Vladanje drevnim Rimskim Carstvom*, s engleskog preveli Ivan i Katarina Ott, Školska knjiga, Zagreb, 2024., 443 str.

Mary Beard ugledna je i cijenjena autorica svjetskoga glasa. Profesorka je emerita antičke povijesti na Sveučilištu Cambridge. Autorica je brojnih uspješnica, a ovdje navodimo samo neke od njih: *Pompeii* (2008.), *Women and Power: A Manifesto* (2017.) i *SPQR: Povijest starog Rima* (2016., a na hrvatskom jeziku objavljena je 2017.). Široj publici poznata je kao autorica brojnih dokumentarnih filmova na temu antičke povijesti, a prije svega antičkoga Rima.

Njezino najnovije djelo *Car Rima* objavljeno je 2023. na engleskom jeziku, a u nakladi Školske knjige i u prijevodu Ivana i Katarine Ott publicirana je 2024. godine i na hrvatskom jeziku. Ovo djelo možemo smatrati i svojevrsnim nastavkom djela *SPQR: Povijest starog Rima*. U središtu ove knjige je trideset rimskih careva i njihovih suvladara od Julija Cezara do Aleksandra Severa, a svoje, i ne baš konvencionalno pisanje, ali jasno i pitko, temelji na kritičkoj analizi i daje nove interpretacije poznatih antičkih literarnih djela (npr. Trankvilova ili Tacitova djela), manje poznatih povijesnih izvora (npr. liječničke bilješke, privatna korespondencija, različita izvješća) i arheoloških nalaza. Autorica istražuje činjenice o svojim glavnim likovima, ali naglasak je stavila i na fiktivne priče nastale još u antičko doba. One koje golicaju maštu, a neke i sablažnjavaju, priče o ludilu i ekstravaganciji careva. Pokušava dati odgovor tko je te priče pisao, jesu li i zašto su izmišljene, jesu li bile poznate običnim stanovnicima Rimskoga Carstva. Tamo gdje je moguće, strogo razlučuje povijesnu činjenicu od povijesne izmišljotine, dok je u pojedinim slučajevima to teško. Nastoji dati širu sliku o tome što znači *biti* car, koja je njegova uloga u društvu, koje su njegove zadaće i obveze, kako je izgledao njegov svakodnevni život. Odnosno, pokušava nam donijeti sliku cara kao običnoga čovjeka od krvi i mesa, sa svim vrlinama i manama (naravno, čitatelju su mane zanimljivije). Car ne bi bio car, ni carstvo ne bi bilo carstvo bez ljudi iza scene. Političke i društvene elite, administracije, robova, liječnika, običnih ljudi... cijeli spektar likova u ovome djelu dobivaju jednaku važnost kao i sami car. *Car Rima* jednako se bavi onima koji su vladali i onima kojima se vladalo.

Djelo je uz prolog i epilog podijeljeno na deset poglavlja. Prologu prethodi popis careva (VII-IX), zemljovidi (X-XIV) te uvodna riječ autorice (XV-XVII). Izlaganje ne teče strogo kronološki što se vidi i na samom početku knjige gdje nam autorica priču počinje s mladim carem Heliogabalom ili Elagabalom (218-222). U prologu, *Večera s Heliogabalom* (1-21), kroz lik ovoga cara izneseni su i obrazloženi ciljevi pisanja ove knjige. Kroz prva dva poglavlja, *Osnove autokracije* (22-51) i *Tko je sljedeći? Umjetnost nasljeđivanja* (52-75) vraćamo se na početak Rimskoga Carstva. Autorica definira pojam autokracije u Rimskom Carstvu, opisuje sve njezine oblike, daje nam odgovor kako je taj sustav počeo i kako se razvijao, koji su carevi poslovi, kakav je bio odnos između careva i senatora te kako su carevi nasljeđivali prijestolje.

Sama autorica kaže: "Carev svijet počinje u blagovaonici", pa nam poglavlje *Gozbe moći* (76-110) nudi odličan uvid u svijet cara, njegov životni stil i neke od važnih tema ove knjige. Kroz ovu temu autorica nam donosi niz zanimljivih, slikovitih i uznemirujućih anegdota iz carskih blagovaonica. Daje nam uvid kako su te blagovaonice i gozbe izgledale, gdje su se još organizirali domjenci izvan samoga dvora, što se serviralo na tim gozbama moći, što je cara činilo dobrim ili lošim domaćinom i što je poziv na carsku večeru značio jednom gostu. U sljedećem poglavlju, *Što je u palači?* (111-155), autorica ide korak dalje i istražuje carske rezidencije na Palatinu, ali i imanja izvan Rima koje su carevi smatrali svojim stvarnim domom. Na temelju dostupnih arheoloških ostataka, pokušava rekonstruirati izgled izvorne carske palače, zbivanja u njoj i promjene u rezidencijama tijekom vremena. Pokušava nam dati odgovor na pitanje što nam palače i carske rezidencije govore o caru, njegovoj moći i o njegovim ambicijama. Na kraju poglavlja vodi nas u Hadrijanov svijet, u Hadrijanov privatni grad, u Hadrijanovu vilu u Tivoliju.

Palaču ne čine samo zidovi i umjetnine, nego ljudi koji žive u njoj i obavljaju svakodnevne poslove. *Ljudi iz palače: car i njegov dvor* (156-195) donosi nam prikaz onih koji su bili u svakodnevnom dodiru s carem, onih koji su mogli utjecati na carevo mišljenje i odluke. Naime, carski dvor bio je centar moći i svima je bilo jasno da se najvažnije odluke donose u privatnim odajama i da je moć pojedinca ovisila o bliskosti s carem. Stoga, najveći bijes rimskih elita, pretočen i u pisane izvore, pao je na oslobođene i dvorske robove, kao i na dvorske

žene (majke, supruge i ljubavnice). Stereotip o dvorskim ženama kao spletkarošicama i manipulatoricama prisutan je u antičkim rimskim izvorima i ponekad je vrlo teško razlučiti stvarnost od kasnije kreiranih fantazija nastalih u muškoj glavi i napisanih muškom rukom. Autorica nam donosi zanimljive primjere i anegdote vezane za ove dvije skupine iz carskoga dvora i pokušava ih staviti na "svoje mjesto".

Sljedeća dva poglavlja posvećena su carevim poslovnim obvezama (196-228) i slobodnom vremenu (229-260). Kroz careve obveze imamo uvid, ne samo u vrste poslova koje je bilo potrebno obavljati da bi se upravljalo Rimskim Carstvom i u kojoj su mjeri carevi uopće bili uključeni u svakodnevne poslove, nego nam nudi prigodu doznati i strahove, tjeskobe, potrebe i prigovore ljudi s ulica Rima i Carstva. S druge strane, kroz temu slobodnoga vremena autorica nam donosi slike o hobijima i strastima nekih od najzanimljivijih rimskih careva. Različiti nam izvori donose podatke o širokom spektru carskih zanimacija kojima su popunjavali svoje slobodno vrijeme, od Neronovih javnih nastupa i glumačkih pothvata, preko Komodova sudjelovanja u gladijatorskim igrama, do strasti za slikanjem koje se pripisuje Hadrijanu, Marku Aureliju ili Aleksandru Severu. Kroz ovu temu prezentirana nam je povijest i rekonstrukcija značajnih rimskih građevina (Circus Maximus, Kolosej, Marcelovo kazalište) u kojima su se održavali popularni oblici zabave (gladijatorske igre, borba s divljim životinjama, predstave, konjske utrke, glumačke predstave, javne egzekucije).

Pod naslovom *Carevi izvan Rima* (261-293) autorica Beard obrađuje carska putovanja, bilo da se radi o turističko-rekreacijskim kao što su bila Hadrijanova ili Neronova, ili pak vojnim pohodima kakvi su bili Marka Aurelija ili Trajana. U svakom slučaju, teret tih pohoda snosili su obični ljudi Rimskoga Carstva, a prvenstveno je to bilo veliko financijsko opterećenje lokalnim zajednicama u koje je car dolazio. Druga zanimljiva stvar koje se autorica u ovom poglavlju dotiče jest koliko su zaista carevi sudjelovali u vojnim sukobima i što je značila trijumfalna povorka u Rimskoj Republici, a što u Carstvu.

Fizički opisi careva sačuvani u antičkim izvorima, prvenstveno u Trankvilovu djelu, nemaju nikakve veze s prikazima tih istih careva na kipovima i bistama. Zadatak izrade velikoga broja skulptura s idealiziranim prikazom careva, a određeni broj je i do danas sačuvan,

jest širenje slike cara kao pomno konstruirane figure moći po čitavom Carstvu. Naime, velika većina stanovništva Carstva mogla se upoznati s izgledom svoga cara samo preko kipova postavljenih u njihovoj zajednici ili preko kovanog novca kojeg su nosili u svojim džepovima. Upravo je ta tema u središtu poglavlja *Licem u lice* (294-334) u kojemu se autorica pozabavila revolucijom skulpture, i muške i ženske, kroz prva tri stoljeća Carstva.

Deseto poglavlje (335-359), posvećeno je posljednjim trenutcima careva na ovome svijetu. Na koji način su završili svoj život, koje su im posljednje riječi, kakvi su pogrebni obredi i njihova posljednja poćivališta, teme su kojima se autorica bavi u ovom posljednjem dijelu knjige. Ono najzanimljivije u ovoj temi jest sama divinizacija umrloga cara i članova njegove obitelji. Autorica pojašnjava razliku između božanskoga cara (*divus*) i tradicionalnog božanstva (*deus*) te donosi neke od važnijih smjernica na kojima počiva sami proces divinizacija. Stoga je izabrala posljednje riječi cara Vespazijana kao prikladan naslov ovoga poglavlja: "*Čini mi se da postajem bog*".

U epilogu, *Kraj jednog razdoblja* (360-370), autorica obrazlaže zašto je završila svoje izlaganje upravo s 235. godinom i smrću Aleksandra Severa, koje su promjene uslijedile pa kasnije careve, ali i cijeli sustav, razlikujemo od ovih careva *staroga kova* te jesu li te promjene pridonijele urušavanju Rimskoga Carstva. Na samom kraju knjige jedan kratki prilog posvetila je nomenklaturi carskoga imena (371-373), zatim slijedi bibliografija razvrstana po poglavljima (374-417) čime je uputila čitatelje u samostalno istraživanje teme koja ih zanima. Na kraju većine poglavlja izdvojila je i važnija arheološka nalazišta koja su otvorena za javnost i neke važne muzejske zbirke. Završava popisom ilustracija (419-427), kronologijom (428-431), zahvalom (432) i kazalom (433-443).

Car Rima, povijesno je djelo s dozom populistike što ga čini pristupaćnim široj čitalačkoj publici. Djelo nije opterećeno faktografijom niti je tipična suhoparna biografija careva, nego nam autorica, poznata po svojoj fluidnosti pripovijedanja, kroz različite aspekte carskoga života i vladanja, obogaćene anegdotama i soćnim pikanterijama, pokušava približiti ulogu cara u rimskom društvu. Odnosno, Beard kroz ovo djelo pokušava istražiti kako smo i zašto okarakterizirali rimske careve kao *dobre* ili *loše*.

Ana Zadro